

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук,
доцента Нагнибіди Володимира Івановича
на дисертацію Шахназарян Каріне Ернестівни на тему:
“Захист прав на чужі речі за законодавством України”,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес;
сімейне право, міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни присвячена дуже важливій і актуальній теоретичній і практичній проблемі захисту прав на чужі речі за законодавством України.

Інститут речових прав, в тому числі прав на чужі речі є одним з традиційних інститутів цивільного права. Проте, традиційність самого правового інституту не слід ототожнювати з традиційністю його змісту. Певні положення, що були аксіомами цивілістики радянських часів, набули зараз майже протилежного змісту. Суттєвої трансформації зазнали й інші аспекти нормативно-правового та договірного регулювання відносин учасників речових прав на чужі речі за законодавством України, а також особливості їх захисту.

Особливою новелістичністю позначився захист прав на чужі речі за цивільним законодавством України і на сьогодні це є чи не однією з найбільш складних цивільно-правових проблем речового права. Незважаючи на те, що ЦК України ввібрав у себе досвід, накопичений за роки радянської влади та прогресивні підходи останніх європейських кодифікацій, і передбачив гнучкий механізм пристосування речових прав до мінливих потреб в сфері приватних інтересів, правове регулювання відносин в сфері

захисту прав на чужі речі не можна вважати досконалим і завершеним. Більше того, можна з повною відповідальністю стверджувати, що питання ефективного захисту вказаних прав на сьогодні перебуває на стадії осмислення та формування методологічних підходів. На практиці правові позиції учасників розгляду спорів пов'язаних із захистом досліджуваних у роботі прав, відзначаються переважно непослідовністю та мають тенденцію до змішування із підходами до захисту, які витікають із зобов'язань щодо передачі речі у користування.

З точки зору нормативного регулювання речові права в Україні пройшли значний шлях розвитку, в тому числі і їх захист. Це зумовлено тривалим періодом протягом якого громадяни за радянською правовою системою не мали прав власності на землю, що негативно позначалося на розвитку цього інституту в цивільному праві, хоч права на чужі речі в процесі землекористування фактично здійснювалися, при цьому вказані права дотримувалися користувачами земельних ділянок на підставі звичасвих правил. Введення права власності в широке правове застосування і його значна теоретична розробка донедавна випереджали розвиток речових прав на майно, оскільки останні не піддавалися глибокому теоретичному аналізу. В Україні з 1991 р. здійснюється реформування земельних відносин, і одним із кроків цієї реформи стало прийняття Земельного кодексу, яким встановлено нові права на землю, зазначені в Розділі III цього Кодексу: право власності, право користування (постійне користування й оренда), право земельного сервітуту, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій), які останнім часом набувають дедалі більшої актуальності й усе ширше застосовуються на практиці.

В українському цивільному праві також запроваджено норми римського права, що зумовило появу нових для українського законодавства правових інститутів, зокрема прав на чужі речі, таких як земельний сервітут,

суперфіцій і емфітевзис, що їх учені розглядали та досліджували як права на чужі речі, та обтяжене право користування і володіння речами.

При цьому вирішальне значення набуває концептуальний аспект проблеми. Ті ідеї та теорії, які домінували протягом останніх десятиліть, щодо сутності захисту речових прав, сьогодні виявилися неефективними, що викликає, в свою чергу, розробку нових підходів до регулювання досліджуваних питань. Зазначені вище обставини свідчать про необхідність комплексного наукового дослідження захисту прав на чужі за законодавством України на сучасному етапі.

Все це дозволяє зробити висновок, що питання правового регулювання захисту прав на чужі речі за законодавством України є актуальними і з теоретичної, і з практичної точок зору, чим пояснюється доцільність обрання відповідної теми для дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження даного питання пояснюється тим фактом, що у юридичній літературі правова природа досліджуваних питань вивчена недостатньо повно, адже у цивілістичній літературі питання захисту прав на чужі речі практично не розглядалися. Потреба в цьому актуалізується у зв'язку з великою кількістю спорів, що виникають на практиці, при визначенні поняття та особливостей захисту прав на чужі речі за законодавством України.

Проблема правового регулювання захисту прав на чужі речі за законодавством України у порівняльно-правовому контексті на теоретичному рівні не була предметом всебічного порівняльно-правового дослідження ні в радянський період, ні на сучасному етапі. Дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни певною мірою компенсує цю прогалину.

Дисертантка здійснила якісний науковий аналіз теми, що дало їй можливість досягти вагомих науково-теоретичних та практичних результатів, які мають ознаки наукової новизни.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно містить комплексний аналіз проблем, пов'язаних із визначенням прав на чужі речі,

що підлягають захисту, наданням характеристики захисту прав на чужі речі, а також дослідженні особливостей захисту прав на чужі речі. В науково-дослідній сфері теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень захисту прав на чужі речі як за законодавством України, так і законодавством інших країн.

Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності, зокрема, у процесі внесення змін та доповнень до ЦК України, СК України тощо. Положення дисертації можуть бути використані у навчально-методичній роботі, зокрема, при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного права, при викладанні курсу цивільного права, а також при розробці відповідних спецкурсів, що стосуються речових прав, в тому числі, права власності, а також захисту цивільних прав. Висновки та пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в практичній роботі органів юстиції, судових органів при вирішенні спорів у конкретних справах тощо.

Ступінь обґрунтованості положень і висновків дослідження. Переважна більшість висновків та наукових положень дисертаційного дослідження Шахназарян К. Е. є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки обумовлені використанням сучасної методології пізнання, застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів пізнання (загальнонауковий діалектичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, догматико-юридичний, системно-структурний), врахуванням новітніх здобутків вчених-правознавців, залученням норм чинного законодавства України.

Позитивно характеризує представлену дисертацію, насамперед, багатогранна дослідницька база, в якій використані найбільш авторитетні теоретичні джерела в галузі цивільного права. Також, авторка провела глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що дало можливість сформулювати та обґрунтувати власну точку зору в тій чи

іншій науковій дискусії, що ведеться навколо досліджуваних проблем. Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані із залученням значного масиву спеціальної літератури.

Так, сформульовані в дисертації теоретичні висновки опираються на загальні досягнення юридичної науки, в тому числі на результати досліджень таких вітчизняних та зарубіжних цивілістів, фахівців інших галузей правової науки, як: С. С. Алексєєва, В. А. Бєлова, В. І. Борисової, А. В. Венедиктова, Д. М. Генкіна, В. П. Грибанова, І. О. Дзери, О. В. Дзери, І. В. Жилінкової, В. Ф. Маслова, З. В. Ромовської, Є. О. Суханова, Ю. К. Толстого, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко та ін.

Це, безумовно збагачує дисертацію та сприяє поглибленню висновків, що в ній містяться.

Відзначимо високу наукову культуру автора, обґрунтованість та вивіреність його теоретичних конструкцій, що й дозволило дисертанту чітко сформулювати мету і завдання дослідження. Дисертант підтвердив здатність до ведення наукової полеміки, обґрунтування своєї позиції, критичного аналізу теоретичних та нормативних джерел.

Дисертаційний матеріал викладається послідовно, логічно, юридично грамотно, що засвідчує її високий науковий потенціал. Робота позбавлена обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається легко та цілісно.

Логічною видається **структура дисертації**: три розділи за змістом і назвами достатньо повно розкривають тему роботи. У роботі досліджуються три основні блоки питань. Перший блок присвячений постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження, розгляду динаміки розвитку законодавства з питань захисту прав на чужі речі за законодавством України, аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або по опосередковано стосуються досліджуваних питань.

Другий блок питань пов'язаний із висвітленням загальних теоретичних та практичних проблем визначенню прав на чужі речі, що підлягають захисту, зокрема, визначення поняття прав на чужі речі та їх захист, а також виникнення, здійснення та припинення речових прав на чужі речі, які підлягають захисту.

Третій блок питань, які досліджуються автором, визначає особливості захисту прав на чужі речі, в тому числі, питань речово-правових, зобов'язальних та спеціальних способів захисту прав на чужі речі.

В цілому коло окреслених та вивчених у дисертаційному дослідженні проблем, мета та завдання дослідження, теоретична та емпірична база роботи, використання прийнятих в юридичній науці методів дослідження дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни є завершеною науково-дослідною роботою, що містить як цілу низку глибоких теоретичних узагальнень, так і сформульованих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері захисту прав на чужі речі.

Особливу увагу привертає ґрунтовний аналіз загальних положень права на чужі речі, де автор вказує, що виходячи з вивчення зарубіжного законодавства, було б більш коректним визначити вказаний принцип як принцип установлення речових прав ЦК України. Тобто «поняття» дійсно речового права можуть отримати лише ті майнові права, що конкретизовані в ЦК України. З цього приводу справедливим видається таке висловлення: «За яких би підстав не проводилась класифікація речових прав і якою б не була їх природа, положення про речові права, що містяться в правових актах іншої галузі (наприклад, у Земельному кодексі), мають відповідати нормам ЦК України». Вказаний принцип ґрунтується на тому, що будь-яка правова система, якщо вона рецепіювала римські положення, має обмежене коло речових прав.

Заслуговує на увагу пропозиція дисертанта щодо закріплення на

законодавчому рівні положення, відповідно до якого пропонується доповнити абзац другий частини першої ст. 417 ЦК України після слів «надання її в користування» словами «у разі закінчення строку експлуатації будівлі» з метою врегулювання спірної ситуації, яка виникає між суперфіціарієм та власником земельної ділянки щодо знесення своєї будівлі (споруди) та приведення її до стану, в якому вона була до надання в користування. Без урахування цього доповнення положення зазначеного абзацу можна розцінювати як примус власника земельної ділянки до знищення суперфіціарієм власної будівлі (споруди), адже знищення майна буде суперечити ст. 41 Конституції України, що гарантує недоторканність права власності.

Заслужовує на увагу позиція автора щодо здійсненої ним класифікації цивільно-правових способів захисту прав на чужі речі за такими критеріями: 1) залежно від порядку їх реалізації – судовий, адміністративний, нотаріальний, самозахист, захист за допомогою інших суб'єктів; 2) залежно від значущості – основні (наприклад, визнання права на чужу річ) та допоміжні (наприклад, звільнення майна з-під арешту); 3) залежно від мети – превентивно-пріскальні, відновлювальні та компенсаційні; 4) залежно від особливостей захисту – речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні способи захисту прав на чужі речі.

Цікавим є висновок авторки про подвійну правову природу обтяжених речових прав в частині поєднання суб'єктивного речового права на чужу річ та обтяження ним права власника на таку річ. Сутність суб'єктивного права на чужу річ полягає у встановлених законом повноваженнях носія цього права безпосередньо володіти та/або користуватися чужим майном, але не порушувати при цьому прав власника цього майна. Речове право на чужу річ є обтяженням права власності, яке обов'язкове як для власника майна, так і для інших осіб.

Варто зробити наголос, що вперше на науковому рівні проводиться комплексний аналіз питань щодо дослідження цивілістичних проблем захисту прав на чужі речі за законодавством України.

Загалом можна стверджувати, що визначена мета, якою є дослідження теоретичних і практичних проблем захисту прав на чужі речі за законодавством України, розробка наукових понять і теоретичних конструкцій, що підлягають застосуванню при правовій регламентації досліджуваних питань; обґрунтовування і розробка конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України дослідження — досягнута, а дослідницькі завдання — розв'язані.

В цілому позитивно оцінюючи виконане дисертаційне дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і наукову новизну, слід звернути увагу на **окремі положення, що мають дискусійний характер**. У загальному вигляді їх можна сформулювати наступним чином:

1) Розглядаючи у Розділі 1 «Огляд літератури та визначення напрямів дослідження» питання щодо огляду літератури за темою дослідження у підрозділі 1.1. (стор. 13-30), доцільно було більше уваги приділити саме дослідженню всіх наукових робіт з вищезазначеної проблематики, ніж це було зроблено.

2) Додаткової аргументації потребує пропозиція автора, яка виноситься на захист, про поняття захисту прав на чуже майно як системи активних заходів, що застосовуються уповноваженою особою (особою, яка володіє правом на чуже майно, іншою уповноваженою особою), спрямованих на усунення порушень прав на чуже майно, покладання виконання обов'язку щодо порушеного права на особу, яка порушує зазначене право (стор. 8). У роботі авторка вказує, що така система захисних заходів водночас є складовою частиною цивільно-правового механізму захисту права власності, яка має свої особливості, що визначаються змістом, суб'єктом

складом та способами захисту, проте не конкретизує їх. У зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з цього приводу.

3) У підрозділі 3.3. «Спеціальні способи захисту прав на чужі речі» на стор. 176 дисертації Каріне Ернестівна розглядає особливості реалізації самозахисту особи, право на чужу річ якої порушено. Водночас, недостатньо чітко аргументує критерії відмежування заходів, які належать до самозахисту та тих, які не належать. У зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з цього приводу.

4) У роботі автором досить широко використовуються матеріали судової практики. Разом з тим, аргументованість наукових висновків була б більш переконливою, якби автор у кожному випадку підкріплював теоретичні висновки з досліджених проблем прикладами з практики, перш за все судової. Адже не до всіх спеціальних способів захисту такі приклади були наведені.

Варто зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації, а навпаки, визначаються дискусійним характером окремих аспектів в межах порушених автором проблем. Відзначені зауваження та уточнення визначають потребу здійснення деталізації автором обґрунтованих ним у дисертації положень під час подальшої його наукової діяльності. Враховуючи викладене, вони не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження К. Е. Шахназарян і не применшують його наукову та практичну цінність.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що вона може стати фундаментальною основою для подальших наукових розвідок з питань дослідження захисту речових прав не лише в межах цивільного права, але й інших галузей права, земельного, сімейного тощо. Сказане видається особливо актуальним з урахуванням обговорюваної в колах юридичної громадськості проблеми скасування мораторію на продаж земель

сільськогосподарського призначення. Також надзвичайно цінними висновки дисертаційного дослідження виглядають у світлі поширення практики надання земель в межах населених пунктів під забудову на умовах суперфіцію.

Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та висновки, що сформульовані дозволили достатньою мірою розкрити тему. Зміст дисертації свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, вміння раціонально відбирати, кваліфіковано узагальнювати та аналізувати різноманітні джерела, формувати на цій підставі теоретичні та практичні висновки й рекомендації.

Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 10 публікаціях, зокрема 6 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, що входять до переліку фахових юридичних наукових видань (в тому числі, 1 наукова стаття у зарубіжних фахових виданнях) та тезах доповідей на наукових конференціях.

Автореферат дисертації та публікації автора оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження.

Можна зробити загальний висновок, що дисертація Шахназарян Каріне Ернестівни “Захист прав на чужі речі за законодавством України” є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв’язують важливу науково-прикладну проблему правового регулювання захисту прав на чужі речі за законодавством України.

Підсумовуючи, варто відзначити, що представлена до захисту дисертація відповідає вимогам, які встановлено до кандидатських дисертацій Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 і її

автор — Шахназарян Каріне Ернестівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

доцент кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління і права, кандидат юридичних наук, доцент

В. І. Нагнибіда

